

El tractament de la diversitat a l'Educació Primària

Begoña Piqué Simón*

*Per a Encarna C.
i per la seva amistat.*

Diversitat!

Pot semblar que no és necessari continuar parlant de diversitat a les portes de l'any 2000 i fer-ho provoca un cert recel envers el que es pot dir que no s'hagi dit, si bé hom pensa que el fet de continuar enraonant significa que no ho tenim prou incorporat a l'hora de portar-ho a la pràctica.

El terme diversitat comporta alhora «diversitat» d'interpretacions en funció de la realitat escolar que cadascú es troba. En general, però,

s'entén per diversitat el conjunt de diferències socials, econòmiques, culturals, personals i d'aprenentatge que identifica l'individu com a ésser únic. Tothom és diferent, i afrontar aquesta diversitat a l'aula és el que continua inquietant els docents.

En aquest sentit, val a dir que actualment en els centres d'educació primària el grau de sensibilització sobre el tema és força elevat i el terme «diversitat» és una constant en les converses habituals entre els professionals, encara que no sempre des d'un punt de vista constructiu sinó de vegades pejoratiu. Sense entrar a analitzar els sentiments que provoca aquest terme, i que normalment vénen motivats per circumstàncies personals i professionals quotidianes, tothom és conscient que cal afrontar la diversitat de l'alumnat amb les seves diferents maneres d'aprendre i amb necessitats educatives molt àmplies.

Darrerament, la recerca d'alternatives organitzatives i metodològiques per atendre la diversitat d'alumnes a l'aula continua preocupant. Majoritàriament, es té la percepció que s'estan dedicant molts esforços a cercar noves formes d'atendre la diversitat i que els resultats dels alumnes, o, en definitiva, el progrés respecte als seus aprenentatges no és el desitjable.

Són molts els centres que hores d'ara apliquen diverses propostes com ara:

- l'atenció individualitzada o en petit grup, per part del mestre tutor o altres professionals, dins i fora de l'aula ordinària;

* Begoña Piqué Simón és doctora en Filosofia i Ciències de l'Educació (Pedagogia), mestra d'ensenyament primari, professora d'ensenyament secundari en l'especialitat de psicologia i pedagogia, i professora associada del Departament de Didàctica i Organització Educativa de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Actualment desenvolupa la seva tasca professional en un Equip d'Assessorament i Orientació Psicopedagògica del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Adreça professional: EAP de Santa Coloma de Gramenet. Avinguda Anselm de Rius, 125. 08924 Santa Coloma de Gramenet.

- la intervenció de dos professors dins l'aula ordinària;
- el desdoblament del grup en diverses àrees;
- els grups flexibles en les àrees instrumentals (o en altres àrees);
- l'organització de tallers i racons de treball;
- la diversificació del tipus d'activitats;
- etc.

És a dir, es duen a terme diferents adaptacions que permeten oferir l'ajut necessari a l'alumnat perquè aquest pugui incorporar-se al currículum ordinari. Però el que succeeix és que aquesta inclusió en l'activitat general del grup classe no s'acaba d'aconseguir; és més, de vegades el distanciament s'accentua respecte al treball dels altres companys.

Si més no, podríem estar d'acord que, malgrat que es realitza una bona detecció de necessitats dels alumnes, sembla que no hi ha una correspondència en la distribució i en l'assignació de recursos, probablement perquè en aquesta distribució intervenen elements que sobrepassen els interessos dels alumnes per altres interessos de tipus organitzatiu i personal:

- establiment d'horaris;
- tipus d'agrupació d'alumnes;
- preferències professionals;
- pràctiques educatives establertes;
- etc.

És necessari trobar la coherència entre les necessitats educatives

de l'alumnat i el tipus de resposta educativa que necessiten, i, al mateix temps, no perdre de vista el concepte de diversitat; és a dir, el respecte a la individualitat i, per tant, la possibilitat que aquests obtinguin diferents resultats.

Les necessitats educatives

Constantment fem valoracions del nostre alumnat i no dubtem a definir quines són les seves necessitats i a determinar quin és l'ajustament educatiu que requereixen. La detecció de necessitats és una constant sobretot en l'àmbit de l'educació infantil i primària, on la figura del tutor/tutora és present al llarg de la jornada escolar i durant un temps considerable d'atenció al mateix grup classe, la qual cosa permet conèixer els alumnes i fer un seguiment prou acurat del seu procés d'aprenentatge.

Ara bé, en fer-ho, ens trobem amb alguns problemes:

- a) *La tendència a valorar aïlladament el que no sap fer l'alumne, és a dir, el que no ha après.*

Normalment destaquem de l'alumne allò que no és capaç de fer: no sap llegir, no reconeix les vocals, no identifica els nombres, no sap les taules, no sap comptar, no es-

criu el seu nom, etc. Això passa perquè solem fer aquesta identificació de manera aïllada i en funció, fonamentalment, de les seves dificultats, sense vinculació amb el que fan els altres alumnes. Així no utilitzem aquesta informació per valorar les ajudes que requereix l'alumne, segons les seves necessitats, per incorporar-se a les tasques que fan la resta de companys de classe.

Si bé estem d'acord que el que ens cal és conèixer l'alumne, conèixer què és el que sap fer, on es troba en el seu procés de desenvolupament i d'aprenentatge i quines són les estratègies que utilitza per aprendre, el que hauriem de continuar esbrinant són les ajudes reals que caldrà oferir-li perquè realitzi la tasca des de la concepció d'un aprenentatge que sigui prou significatiu per a ell.

b) *La manca de referents compartits en fer l'avaluació de necessitats.*

Malgrat que tots els professionals saben que els referents d'avaluació provenen de les capacitats generals que cal assolir, en la pràctica es produeix una barreja entre les percepcions i les expectatives personals dels docents respecte als seus alumnes, al material curricular utilitzat, a la seqüenciació d'objectius i continguts establerts en el PCC, a les respostes dels mateixos alumnes i a les realitats familiars.

La major part dels docents es veuen abocats a un munt d'informació difícil de canalitzar i difícil de poder acordar sota uns criteris comuns, ja que, en aplicar-los, les interpretacions poder ser d'allò més diverses. Aquestes dificultats són motivades, entre altres per:

- L'ambigüitat en la redacció dels objectius generals d'etapa i l'amplitud d'interpretacions de què són objecte.
- Els diferents nivells d'empatia que sorgeixen de la interacció entre el professorat i l'alumnat.
- La descontextualització i rigidesa dels materials curriculars utilitzats (llibres de text).
- Les dificultats d'elaboració del PCC de manera completa i compartida.
- Les mateixes característiques del grup d'alumnes i el nivell d'aprenentatge que manifesten en la resolució de les tasques.
- La diversitat de realitats familiars respecte al rendiment escolar dels seus fills.

c) *L'amplitud de necessitats detectades.*

En la realització de qualsevol procés avaluatiu apareixen necessitats de diferents tipus que afecten el procés de desenvolupament i d'aprenentatge de l'alumnat. Les necessitats detectades, cada vegada més, sobrepassen l'àmbit curricular i conflueixen en l'àmbit personal i familiar-social de l'alumne.

- *Necessitats de l'àmbit curricular:* llenguatge, raonament, atenció, memòria, percepció visual, orientació espai-temporal, motricitat, hàbits, relació, aptituds, habilitats socials...
- *Necessitats de l'àmbit personal:* alimentació, descans, higiene, salut, autoestima, seguretat, confiança, capacitats, actituds, interessos, expectatives d'èxit...
- *Necessitats de l'àmbit familiar i social:* atenció a les necessitats bàsiques, expectatives escolars, afectivitat, econòmiques, valors...

Davant aquest ampli ventall de necessitats, l'escola els ha d'anar donant resposta amb els recursos disponibles, però es veu abocada a una distribució reduccionista dels mateixos ajuts (diversitat de necessitats i pocs recursos). D'altra banda, l'escola no és pròpiament la gestora directa d'alguns dels recursos necessaris, la qual cosa augmenta el grau de complexitat en l'adequació de respostes educatives adients.

d) *L'alumne com a únic subjecte d'avaluació.*

Si l'aprenentatge i l'avaluació s'entenen com un procés interactiu entre l'alumne, el contingut d'aprenentatge i el context (professor-centre), és evident que haurem de tenir en compte, en l'àmbit escolar, altres agents d'avaluació:

— *El grup classe:* dinàmica del grup classe, organització del grup,

recursos metodològics, distribució del material.

— *Els recursos del centre:* tipus de recursos, distribució i rendibilització d'aquests recursos, conveïniència dels recursos o dels suports, encavalcament de recursos.

— *El professorat:* formació personal i/o del centre, capacitat d'innovació, actitud, recursos didàctics i metodològics, coordinació del professorat, treball en equip, contacte amb els pares, entrevistes amb l'alumnat.

— *El context educatiu:* relació amb les famílies, coherència de les activitats extraescolars, proposta de sortides escolars, participació de la comunitat educativa.

La valoració de tots els agents enumerats ens pot ajudar a afavorir la resposta respecte a les necessitats educatives de l'alumne. Així doncs, per identificar les necessitats de l'alumnat i les ajudes que requereix en el seu procés d'aprenentatge hem de prendre com a referència l'alumnat mateix, però en interacció amb el seu context escolar i familiar-social. D'aquesta manera, podrem obtenir prou informació d'on es troba l'alumne en el seu procés d'ensenyament i d'aprenentatge i què és el que de debò necessita.

La resposta educativa

Per les reflexions fetes fins ara, és evident que atendre la diversitat

implica fer canvis en la pràctica docent, i aquests canvis només es poden produir amb una actitud oberta i responsable. També ha quedat palès que, de manera paral·lela a la identificació de les necessitats de l'alumnat, es fa una aproximació al tipus d'ajuda que necessiten. És en la fase de la concreció i d'acompliment que sorgeixen una sèrie de desajustaments.

- a) *En primer lloc, l'èmfasi sembla que es fa en «qui», «on» i «quan» es duu a terme l'ajuda i no pas en «què» i «com».*

Qui oferirà l'ajut o el suport pedagògic? La majoria de vegades la solució no passa per l'atenció exclusiva de l'especialista d'educació especial. Aquest suport arriba a implicar els mestres que componen el claustre, però en funció de la seva disponibilitat horària. On drem a terme les tasques de suport? a les aules, a la biblioteca, a la sala d'informàtica, a les tutories. Així mateix, a l'hora de decidir l'espai horari en què es durà a terme l'ajuda que pretenem, es prioritzen raons de nivell, de cicle o de claustre que superen les que cal considerar realment, com ara les que optimitzarien un desenvolupament millor de l'aprenentatge de l'alumnat.

D'aquesta manera, tenir en compte quin ha de ser el contingut de l'ajut i com el realitzarem perquè sigui significatiu per a l'alumne gairebé deixa de tenir sentit. En defini-

tiva, acabem minimitzant l'objectiu clau de l'ajut pedagògic.

Insistent en el mateix, ¿no seria més coherent començar per decidir quins continguts d'aprenentatge requereixen certs alumnes i, sobretot, quina és la manera més idònia de presentar-los? ¿No seria una primera raó ser capaços de tenir una visió global de les necessitats educatives de l'alumnat del centre i organitzar el tipus d'atenció educativa tenint en compte

- a) QUÈ ensenyar i avaluar?
b) COM i ON ensenyar i avaluar?
c) QUAN desenvolupar-ho?
d) QUI ho proporciona?

Qui ha de ser el motor dinamitzador i responsable de la viabilitat d'aquest procés? Només una visió global, basada en el coneixement de l'escola com a conjunt —equip directiu o equip pedagògic— pot ajudar a trobar la coherència i l'efectivitat per obtenir respostes en el procés que defensem.

- b) *En segon lloc, sembla que no hi ha una clara delegació de responsabilitats entre els professionals implicats (MT, MEE, altres).*

Davant qualsevol ajut que requereix un alumne determinat, el tutor ha de ser-ne coneixedor i és qui ha de vetllar perquè l'obtingui en les condicions més òptimes. No és responsabilitat de l'especialista d'educació especial o d'altres professionals que porten a terme l'ajut pedagògic re-

querit. Aquests professionals són corresponsables del desenvolupament dels objectius establerts per a aquell o aquelles estudiants. El mestre tutor és qui ha d'orientar, guiar i fer el seguiment del procés d'aprenentatge del grup d'alumnes.

- c) *En tercer lloc, hem de considerar les dificultats en la coordinació de les diferents intervencions que es poden produir. (docents, especialistes, família, altres).*

En la mateixa línia que en el punt anterior, correspon al tutor establir la coordinació entre els diferents agents educatius implicats en el desenvolupament i en l'aprenentatge de l'alumnat dins el marc escolar. És per aquest motiu que defendem que, des de la gestió de l'equip directiu o de l'equip pedagògic, s'estableixi la previsió de temps suficient que permeti al tutor/tutora mantenir els contactes necessaris per intercanviar informacions i prendre acords entre tots els implicats, sense oblidar, naturalment, el mateix alumne.

Diversitat? Alternatives

A l'inici de l'article es dubtava si es podia dir res de nou respecte al tractament de la diversitat a l'educació primària. Potser la manera d'apaivagar la inquietud manifesta-

da pels docents és encetar un procés de reflexió sobre la mateixa pràctica en el si dels centres a l'entorn de tres eixos fonamentals:

- a) L'aplicació d'estratègies d'adaptació a l'aula.

El repte que, com a professionals de l'ensenyament, cada vegada és més necessari superar passa per acceptar, assumir i ser creatius en relació amb la diversitat de l'alumnat, que, per les raons ja explicades, són cada cop més abundosos en les nostres aules.

Siguin quines siguin les ajudes i els reforços que els nostres alumnes puguin gaudir al llarg de la seva escolaritat obligatòria, nosaltres, educadors, haurem de fer un pas més per crear noves estratègies d'adaptació segons les nostres realitats i els nous reptes que se'ns van presentant.

Tenir en compte la realitat de l'espai físic de l'aula, tenir en compte el potencial participatiu que podem detectar en el nostre alumnat, tenir en compte la diversitat de capacitats dels nens i nenes, i fer servir els avenços tècnics i les propostes educatives que van sorgint i que anem coneixent, poden ser unes estratègies primeres i elementals amb què podem començar a treballar.

Només que incorporem en el nostre tarannà docent diferents estratègies com ara:

- planificar l'activitat que drem a terme;

- saber els coneixements previs dels alumnes;
 - definir l'objectiu d'aprenentatge;
 - comprovar la comprensió que l'alumnat té de la tasca;
 - proporcionar explicacions a l'alumnat de maneres diverses: orals, escrites, vivencials;
 - fer participar l'alumne del seu procés d'aprenentatge;
 - rebre els diferents tipus d'ajuts possibles en la realització de la tasca;
 - proporcionar la motivació pertinent a cadascun dels alumnes;
 - traspassar el protagonisme a l'alumne en el seu procés d'aprenentatge;
 - crear diferents tipus d'activitats d'aprenentatge i d'avaluació;
 - posar a l'abast de l'alumne diferents propostes de material curricular;
 - distribuir l'espai-classe en funció del contingut d'aprenentatge;
 - usar diferents alternatives metodològiques i didàctiques;
 - ...
- estarem contribuint a crear el marc indispensable per fer front a la diversitat del nostre alumnat a l'aula.

b) *El treball en equip dels docents.*

Ser conscients que no som elements professionals aïllats sinó que formem part d'un equip que pot proporcionar cooperació i diàleg, pot ajudar-nos, en un segon intent, a buscar i a trobar alternatives educatives sigui quin sigui el grup que cal atendre, la qual cosa ha de portar-nos a viure d'una manera conscient la pertinença a l'equip.

Ser capaços d'abandonar una visió restrictiva de «l'alumne-l'aula» per poder incorporar una concepció més ampla de «l'alumnat-l'escola».

Saber obrir la nostra ment educativa a propostes innovadores, encara que això suposi un cert risc i intentar fórmules noves d'intervenció educativa, pot fer mostrar-nos receptius i ser capaços de treballar amb referents de col·laboració, de cooperació i de reflexió compartida.

c) *La dotació de recursos suficients.*

És evident que la dotació de recursos continua i continuarà sent una necessitat en els centres. Ara bé, només des del coneixement de la realitat de cadascun dels centres educatius que conformen el nostre mapa escolar es podrà aconseguir una dotació coherent per a cadascuna de les seves necessitats particulars.

Dues de les necessitats que queden paleses en qualsevol realitat educativa són les que es corresponen amb *temps* i amb *formació*.

Avançar en un equilibri entre el temps de dedicació directa als alumnes i el temps de dedicació indirecta, que permeti als docents treballar la diversitat en tots els requisits que comporti (atenció individualitzada, treball amb famílies, treball de reflexió i treball conjunt amb la resta de docents, adaptacions curriculars, elaboració de materials curriculars, etc.) és un tema prioritari per a qualsevol docent davant qualsevol altra proposta.

Poder assumir el repte a què hem fet referència, i d'altres que se'ns van presentant, comporta una preparació per a tot professional i amb més urgència per als professionals docents. La seva integració professional i personal requereix que se sentin acompanyats en la seva realitat diària, tant des de les propostes formatives individuals com des de les propostes que signifiquen una millora en el treball cooperatiu dins el mateix centre.

MONEREO, C.; CASTELLÓ, M.: *Las estrategias de aprendizaje. Cómo incorporarlas a la práctica educativa*. Barcelona: Edebé, 1997.

MONEREO, C.; CASTELLÓ, M.; BASSOLS, M.; MIQUEL, E.: *Instantànies. Projectes per atendre la diversitat educativa*. Barcelona: Edicions 62, 1998.

ONRUBIA, X.; FILLAT, M. T.; MARTÍNEZ, D.: *Criteris psicopedagògics per a l'atenció a la diversitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1998.

Referències bibliogràfiques

COMPANY, M.: *Una escola per a tots. La socialització de l'alumnat amb necessitats educatives específiques*. Barcelona: Edicions 62, 1997.

Paraules clau

Diversitat

Necessitats

Estratègies

Abstracts

La inquietud de los docentes delante del fenómeno de la diversidad nos obliga a seguir pensando alternativas de cara a su práctica docente. En primer lugar analizando las dificultades que surgen en la valoración de las necesidades educativas de los alumnos, y en segundo término reflexionando sobre algunos problemas que se dan en la distribución y asignación de las ayudas y recursos que el alumnado requiere. En conclusión, las nuevas perspectivas para el tratamiento de la diversidad en la educación primaria pasan por: la aplicación de estrategias adaptativas al aula, el trabajo en equipo de los docentes y la dotación de recursos referidos al tiempo y a la formación.

L'inquiétude des enseignants face au phénomène de la diversité nous oblige à continuer à penser à des alternatives quant à leur pratique de l'enseignement. Dans un premier lieu, en analysant les difficultés qui surgissent dans l'évaluation des besoins éducatifs des élèves et en second lieu en réfléchissant sur certains des problèmes qui apparaissent au niveau de la distribution et de l'assignation des aides et ressources que l'élève requiert. En conclusion, les nouvelles perspectives pour le traitement de la diversité dans l'éducation primaire passent par: l'application de stratégies qui s'adaptent à la salle de classe, le travail en équipe des enseignants et l'attribution de ressources qui se réfèrent au temps et à la formation.

The concern of teachers regarding the phenomenon of diversity obliges us to continue considering practical alternatives. Firstly, analysing the difficulties resulting from the evaluation of students' educational needs; and secondly reflecting on some problems arising from the distribution and allocation of aids and resources required by the students. To conclude, new perspectives for the treatment of diversity in primary education are: the application of adaptive strategies in the classroom, teamwork by teachers and the availability of time and training resources.